

XIX Yüzyılda Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler: Tarihçilik Açısından Göçün Nedenleri, Sorunları ve Sonuçları

Sevinç Qasımova¹

ORCID- 0000-0002-5416-5025

Öz

XIX. yüzyılda Osmanlı devletinin zayıflamasını fırsat bilen Rusya, Kafkasya hakimiyeti ve egemenliğini sürdürmek için planlar yapmış ve uygulama yollarını aramaya başlamıştır. Bu planlar Osmanlı- Rus mücadelesini daha da artırmıştır. Gülistan (1813), Türkmençay (1828) ve Edirne (1829) antlaşmalarının yapılması Rusya'nın bölgede siyasi açıdan etkin rol oynamasına neden olmuştur. Bu antlaşmalar Kafkasya'da ekonomik ve kültürel faaliyetlere girişmesine vesile olmuştur. Hedeflerine ulaşmak isteyen Rusya Hükümeti, Kafkasya'da yerli Müslüman nüfusunun Hıristiyanlaştırılması politikasına başlamıştır. Bu politikasını uygularken yerli müslüman halkı göç etmeye zorlamış, göç eden nüfusun yerine Ermenilerden oluşan Hıristiyan nüfusu yerleştirmeye başlamıştır. Bu politika kapsamında binlerce insan 1860'da Anadolu'ya göç ettirilmiştir. Göç ettirilen nüfus Ahıska Türkleri, Çeçenler, Çerkezler, lezgiler, Tatarlar (Azerbaycanlılar)'dan oluşmuştur.

Bu çalışmada kaynaklar ışığında Müslüman Türklerin neden Anadolu'ya göç ettirildiği, göç sırasında yaşadıkları sıkıntıları, göçün nasıl gerçekleştirildiği ve sonuçları incelenerek, Rusya'nın Kafkasya'da yaptığı Hıristiyanlaştırma politikası aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca göç sırasında yerli halk ve devlet arasında ortaya çıkan sorunlara değinilerek, Rusya'nın bu alandaki faaliyetleri de ortaya konulmuştur. Kaynaklara göre, XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı devleti Kafkasya'ya sadece siyasi değil, aynı zamanda ekonomik ve kültürel açıdan da hakim olmasına rağmen Rusya, Osmanlı topraklarında hakimiyet alanını genişleterek, İran topraklarına da yayılmaya çalışmaktadır.

¹ Prof.Dr., Bakü Devlet Üniversitesi, qasimovasevinc@mail.ru, Azerbaycan.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi: 12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi: 25/12/2017

Bu yayılma girişimiyle Aras nehrinin kuzeyindeki bütün toprakları İran'dan alarak, Ahıska, Poti, Anapa, Ahılkelek ve Gürcistan'ı da ele geçirmeye çalışmaktadır.

Rusya'nın hem Kafkasya'da hem de Balkanlar daki yayılcı politikası İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu rahatsız etmeye başlamıştır. Kırım Savaşı (1853-1856) sonucunda yapılan Paris Antlaşması'nın hükümleri Rusya'nın Osmanlı topraklarında daha fazla yayılmasına engel olmuştur. Öyle ki, "Osmanlı devleti'nin toprak bütünlüğü Avrupa devletlerinin garantisi altındadır" hükmü Rusların bu bölgeye hakim olması için yeni yollar arayışına itmiştir.

Osmanlı devleti topraklarında yayılması engellenen Rusya'nın Kafkasya topraklarındaki emellerini engelleyebilecek büyük bir gücün olmaması Rusların Kafkasya'ya yönelmesini sağlamıştır. Kafkasya'daki Hıristiyanlaştırma politikasına hız veren Rusya, Gürcistan kilisesini ve Rus Ortodoks kilisesini birleştirerek, bölgedeki mutlak hakimiyetini kurmuştur. Bu makalede 1860 ve sonrasında Kafkas kökenli göçmenlerin Anadolu'ya gelişinin iki temel aşaması açıklanarak, iskanları, onlara yapılan yardımlar, karşılaştıkları zorluklar ve devletin mültecilere bakış acısı işlenmiştir. Sonraki dönemde ortaya çıkan kimlik meselesi ve buna bulunan çözümlerde yeni kaynaklara dayanarak açıklanmıştır. Azerbaycan Türklerinin Osmanlı devleti'ne genel olarak kültürel, ticari ve entellektüel göçlerinden bahsedilmiştir. Özellikle Azerbaycan Türklerinin Anadolu'da Türk milletçiliğini yayan aydınlarının Türk Cumhuriyeti'nin temelini atanlardan oldukları da vurgulanmıştır. Mukayeseli analiz yönteminin kullanıldığı bu makalede yukarıda bahsi geçen problem tarihçilik açısından ele alınmıştır.

Sonuç olarak, Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına bilhassa Anadolu bölgesine gelen göçmenlerin insan psikolojisi, sorunları, yerel nüfusun sos-ekonomik durumuna etkisi, yerel halkın göçmenlere bakışı kaynaklara bağlı kalınarak ortaya konmuştur. Ayrıca Azerbaycan Türklerinden aydın muhacirlerin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna etkileri, Anadolu'da Türk milliyetçiliğinin oluşmasındaki katkıları da vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kafkas, Kırım, Osmanlı, Anadolu, Göç.

Migration From Caucasus To Anatolia In The XIX Century: Historiographical Reasons For The Purpose Of Immigration Problems And Results

Sevinç Qasımova¹
0000-0002-5416-5025

Abstract

XIX. century have made plans to maintain the dominance of the Russian Caucasus and sovereignty Seizing the opportunity of the weakening of the Ottoman Empire began to look for ways and practices. These plans were further enhance the Ottoman-Russian struggle. Gulistan (1813), Turkmenchay (1828) and Edirne (1829) made the treaty has led to play a role politically active in the area of the Russia. This treaty has been instrumental to engage in economic and cultural activities in the Caucasus. Russian Government who want to achieve their goals, began the Christianization of the Caucasus policy of the local Muslim population. This policy forced migration to implementing local Muslim people, the Christian Armenian population of the migrating population has begun to place instead. Under this policy, thousands of people were forced to migrate to Anatolia in the 1860s. Population displaced Meskhetian Turks, Chechens, Circassians, Lezgins, Tatars (Azerbaijanis) to have occurred. In this study, the light source is displaced Muslims in Anatolia cause of the Turks, the difficulties they experienced during migration, examining how it performed and the results of the migration, we have tried to clarify his policy of Christianization of Russia in the Caucasus. In addition, during migration with reference to the problems arising between indigenous peoples and states, Russia's activities in this field have also been revealed.

¹ Prof.Dr., Bakü Devlet Üniversitesi, qasimovasevinc@mail.ru, Azerbaijan.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi: 12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi: 25/12/2017

According to sources, XVIII. The Ottoman Empire from the mid-century the Caucasus is not only political, but also economic and cultural although dominant in Russia, expanding its areas of influence in the Ottoman Empire is trying to spread the Iranian territory. All land north of the Aras River in Iran with this expansion initiative taking, Akhaltsikhe, Poti, Anapa, and is trying to seize the Ahilkelek Georgia.

Russia, both in Kafkaya expansionist policy in the Balkans, Britain, France and Austro-Hungarian Empire began to bother. The Crimean War (1853-1856) in Paris Treaty provisions have been made as a result of obstacles to the further spread of the Ottoman Empire in Russia. Indeed, "the Ottoman Empire's territorial integrity is guaranteed by a European state" has been seeking new ways to push the Russians to dominate the region.

The absence of a major power to prevent the spread of blocked ambitions in Russia's Caucasus territory of the Ottoman Empire led to the orientation of the Russian Caucasus. Accelerating the Christianization policy in the Caucasus Russia, combining the Georgian church and the Russian Orthodox Church has established the absolute dominance in the region. In this article, in 1860 and after two main phases of Caucasian origin of immigrants arriving in Anatolia explained, inhabited ones, made them the benefits, the challenges faced by refugees and overview of the state of pain is processed. Next the identification and solution to this issue which is described in the current period based on new sources. Azerbaijani Turks of the Ottoman Empire to the overall mass, were mentioned in the commercial and intellectual migration. Especially the intellectuals who spread the Azerbaijani Turks in Anatolia in Turkish nationalism emphasized that those who laid the foundation of the Turkish Republic.

As used in this article referred to above it is discussed in terms of the comparative analysis of the problems historiography. As a result, the Crimea, and human psychology to immigrants from Anatolia, the Ottoman territory from the Caucasus region in particular, issues, sauce-economic situation, the impact of the local population, demonstrated adherence to local people to view the source of immigrants. In addition, the effects of the establishment of the

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

Azerbaijan Republic of Turkey refugees from Turkish intellectuals, also highlighted the contribution in the formation of Turkish nationalism in Turkey.

Keywords: *Caucasian, Crimea, Ottoman, Anatolia, Migration.*

Giriş

Tarihin çok eski zamanlarından başlayarak Türkler Doğu'dan Batı'ya kadar uzanan büyük bir arazide hâkim olmuş, onlarca imparatorluklar kurmuş ve dünyanın en üstün komutanlarını önlerinde diz çökmeğe mecbur etmişlerdir. Milattan bin yıl önce başlayan yeni araziler fethiyle Doğu'ya ve Batı'ya göç eden Türkler gittikleri her yerde kahramanlıkları, âdaletleri ile milyonların sevgisini kazanmışlardır. Bu bakımdan Türk tarihi bir göç tarihidir demek mümkündür. Bugünkü Avrasya'nın sivil haritasının oluşturulmasında Türkler önemli rol oynamışlar. Ama sonradan, tabiri caizse, kader Türklerden yüz çevirmiş ve onlar bir zamanlar sevgi ve muhabbetle muamele ettikleri halklar tarafından sonsuz zulümlere maruz bırakılmışlardır. Oysa Osmanlı İmparatorluğu bu halkları adaletle yönetmiş, Müslüman olmayan bir kişinin bile zerre kadar da olsa, hakkının çiğnenmesine izin vermemiştir. Ancak XVII. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı'nın çeşitli nedenlerden dolayı zayıflaması, özellikle Viyana yenilgisi (1683) Türkler için yeni felaketlerin başlangıcı olmuştur. XVII. yüzyılın ortalarından başlayarak birbirini takip eden trajik olayların son 250 yılı Türk'ün şanlı tarihine, kan hafızasına siyah yüzyıllar gibi girmiştir. Bu dönem aynı zamanda Avrupa tarihinde Balkanlar'dan Anadolu'ya Türk göçleri ve Türk soykırımı olarak da kutlanmaktadır. Bu dönem ekonomik gelişmeden geri kalma, iç çekişmeler ve Osmanlı'nın zayıflaması ile Avrupa'da baş kaldıran Türk düşmanlığı daha da kızışmıştır. Avrupa'nın siyasi sahnesinde ortaya çıkan güçlü devletler tarafından Osmanlı idaresi altında bulunan bölgelerde milli-etnik sorunların keskinleşmesi ise Balkanlar'daki Türklerin kendi tarihlerinin en trajik günlerini yaşamasına neden olmuştur.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

Bilim ve teknolojinin gelişmesi ile Avrupa devletlerinin güçlenmesi ve bu düzlemde iç ve dış faktörlerin etkisi altında ekonomik gelişmeden geri kalan Türkler ve onların yarattığı Osmanlı devleti bir zamanlar tarihin güçlü devleti iken, XIX. yüzyılda dünyanın en çok soykırıma maruz kalan halkına dönüşmüştür. Onlar yüzyıllar boyu yaşadıkları doğduğu yurtlarından toplu şekilde göç etmeye mecbur edilmişlerdir.

Türklerin maruz kaldıkları zulüm Çin Seddinden başlayarak - Avrupa topraklarına kadar yayılmıştır. Türklerin yaşadıkları zulümler sonucunda büyük bir coğrafyadan, aynı zamanda Balkanlar'dan ve Rusya İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan topraklardan Anadolu'ya göç etmeleri dünya tarihinin en kara sayfalarından biri olarak kabul edilebilir. Ruslarla savaşlarda Osmanlı'nın yenilmesi esaret altında kalmak istemeyen Kırım'da ve Kafkasya'da yaşayan halkların Anadolu'ya yeni göç akımının temelini atmıştır. Avusturya'nın ardından Kırım ve Kafkasya'da Osmanlı ordularının Ruslar karşısında yenilmesi bölgede yaşayan Türkler dâhil Çerkezlerin de Anadolu'ya göçü için adeta ilk adım olmuştur. On binlerce Kırım Türkü ve Çerkez Rus zulmünden kurtularak Anadolu'da yerleşmeye başlamıştır. Onlar Osmanlı'nın yönetimi altında güvenli yaşamak ve ileride imkânları olursa ana vatanlarına geri dönmek niyetindeydiler. Bu nedenle, gerek Balkanlardan, gerekse Kırım ve Kafkasya'dan göç edenler kendi vatanlarına yakın bölgelerde, özellikle, Karadeniz çevresinde yaşamayı tercih etmişlerdir. Fakat olayların gidişatı geri dönüşün mümkün olmadığını göstermiş, anavatanlarına dönüş yolları kapanmış, olayların acısı nesiller boyu yaşanmaktadır.

1-Göç Anlayışı ve Göçün Nedenleri

Göç, insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır ve buna "yer değiştirme hareketi" de denir. Coğrafi açıdan göç bir iskân ünitesinden ayrılan kütlelerin başka bir yerde hayatlarını sürdürmeye karar vermeleriyle ve bu kararın uygulamalarıyla ortaya çıkan olaydır.

Göç kavramsal olarak E.G.Ravenstein, Immanuel Wallerstein, vs. yazarlar tarafından sorgulanmış ve bu bağlamda kuramlar da geliştirilmiştir. Bu cümleden olarak teorisyenler

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

nezdinde mezkur kavramın mesafeler, yayılma süreçleri, cinsiyet faktörleri gibi çok yönlü durumlarla da münasebeti vardır²

Göçler iç ve dış göçler diye tasnif edilmektedir. Ülkenin kendi sınırları içerisinde yapılan göçlerle birlikte, münferit ve kitle göçleri de vardır. Göç sosyal boyutlu bir olay olduğundan tabii ki bunun birçok sebepleri vardır. Bu sebeplerden iki faktöre daha çok dikkat edilmesi gerekir. Birincisi, göçmenin ilk bulunduğu mekân, ikincisi, göçten sonra vardığı mekân ile ilgili sebeplerdir. Söz konusu göçler son zamanlarda araştırmacılar tarafından çeşitli yönleriyle ele alınmaktadır Bu çalışmada daha önceki araştırmacıların göç mevzuu ile ilgili çalışmaları göz önünde bulundurularak ve arşiv belgeleri ışığında konuya daha farklı bir bakış getirilmeye çalışılmıştır.

Göç, kişilerin ve toplulukların ekonomik, toplumsal ya da siyasi sebeplerle bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka yere gidip yerleşmesi gibi de tasnif olunur, böyle ki, siyasi, toplumsal ya da ekonomik sebepler kişileri göçe zorlayabilir. Göçü cemiyetteki diğer yer değişikliklerinden ayıran başlıca ölçüt; göç edenin eski sosyal ve ekonomik ilişkilerini değiştirmesi, yeni yerleşim yerinde sosyal ve ekonomik ilişkiler kurmasıdır. Yer değiştirenin hayatını sürdürmek için seçtiği yeni yerleşim yeri, aynı ülke sınırları içinde ise "iç göç" ülke sınırları dışında ise "dış göç" ve ya uluslararası göç terimi ile ifade edilir³. Bu yüzyılda bir yandan politik hareketlilik, diğer bir taraftan sosyal değişiklikler de göçe neden olmuştur.

Bu bağlamda Berna Karagözoğlu'nunda vurguladığı gibi: Nitelikli göçlerin, gidilen toplumun kültürel ve entelektüel gelişmişliğini de etkilemesi olası bir durumdur; ⁴ ki her bir devletde ve her bir devirde olduğu gibi XIX. yüzyılın ortalarından başlayan göçler de Osmanlı coğrafyasında derin izler bırakmıştır. Bir yandan göçmenler bu toprakları kendi toprakları gibi kabul etseler de diğer taraftan sosyo-ekonomik ve demografi alanlarda tam olarak

² Berna Karagözoğlu, " Safevî Dönemi'nde İran'dan Hindistan'a Göçler (1555-1666)", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt:IV/Sayı:XI/Mayıs /MMXVI, ilkbahar Dönemi, ss.1-24.

³ Sayit Yusuf, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'ye Yönelik Dış Göç Hareketlerinin Analizi ve Bir Öneri", Yeni Türkiye, Sayı 23-24 (Cumhuriyet Özel Sayısı, III), (Eylül-Aralık1998), s.1879.

⁴ Karagözoğlu, a.g.m. s.4-6-

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

örtüşmemiştir. Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen göçmenlerin modern Türkiye'nin oluşmasındaki katkısı yadsınamaz. Bu müşterek çalışmanın ana kaynakları genellikle özgün olup en önemli kaynaklar, arşiv belgelerine istinaden eserlerle desteklenmiştir. Çalışmada yeri geldikçe göç hareketleri incelenerek, analitik tahlil metodolojisi üzerine yeni yaklaşımlara da değinilmiştir.

Osmanlı devleti'ni XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra en çok uğraştıran olaylardan biri de kaybedilen topraklardan merkezi topraklara gelen kütle göçleridir. Bazı araştırmacılar bu devri "kitle göçler çağı" şeklinde adlandırmaktadırlar. Zamanla çeşitli etnik, kültürel, psikolojik farkı olan ve bu özelliklere sahip toplulukların hem Anadolu hem de Balkanlarda yerleştirilmesi bugün Türkiye'nin kültüründe önemli çeşitliliklerin doğmasına yol açmış, geniş bir coğrafyaya ait kültürler Anadolu'da toplanmaya başlamıştır. Buna zemin oluşturan göçlerin araştırılması sadece tarihi bir olayın hatırlanması değil, günümüzde hem Anadolu, hem de Kafkasya'da hangi sonuçlara sebep olduğunun ortaya konmasıdır. Bu yüzden öncelikle göç kavramının, neden ve sonuçlarının tespit edilmesi ve aynı zamanda Osmanlı devleti'nin göçmenlere nasıl davrandığı, esas yardımlar ve yerleştirme politikaları da incelenmiştir.

Makalenin ana kaynakları Başbakanlık Osmanlı arşivindeki belgeler ve defterlerdir. Bununla birlikte ikinci el kaynaklardan da yararlanılmıştır. Örneğin, Ahmet Cevat Eren'in "Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri"⁵, Kemal H.Karpat'ın⁶ "Ottoman Population", Mark Pinson'un⁷ "Russian Policy and the Emigration of the Crimean Tatars to se Ottoman Empire" eserlerinde bu konuya daha fazla değinilmiştir. XIX yüzyılda çeşitli nedenlerle Kırım, Balkan, Kafkas ve Türkistan'dan Osmanlı devleti topraklarına göçleri inceleyen Faruk Kocacık⁸ "Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler" makalesinde Kafkasya'dan XIX yüzyılın ikinci

⁵Ahmet Cevat Eren, Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri İlk Kurulan Göçmen Komisyonu Çıkarılan Tüzükler, Nurgök matbaası, İstanbul, 1966, s. 40.

⁶ Kemal H. Karpat, Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler. Çev.Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.,s.170.

⁷ Mark Pinson, "Russian Policy and the Emigration of the Crimean Tatars to the Ottoman Empire 1854–1862", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi. C.1, 1972 s. 37-56.

⁸ Faruk Kocacık, Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890), İstanbul, 1980, s. 143. Neşir Heyeti - Editorial Board Halil İnalçık-Nejat Göyönc Heath W. Lowry.The Journal of Ottoman Studies 1

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

yarısındaki göç hareketlerinin siyasal nedenlerle ortaya çıktığını ve bu nedenlerin kökeninde de ikinci planda ekonomik çıkarlar ve dini uygulamaların yer aldığını belirtmiştir.

Rusya'nın sömürgecilik siyaseti Kafkasya'da Şeyh Şamil (Muridizm hareketi) hareketinin bastırılması ile daha da keskinleşmiş ve hem Batı, hem de Doğu Kafkasya'yı işgal ederek ele geçirmiştir. Ardından buradaki Müslüman halka karşı izlediği caydırıcı politika ile onların Osmanlı topraklarına göçüne neden olmuştur. Göç hareketini incelendiğinde ilginç olaylar da karşılaşılmıştır. Örneğin, tarihsel olarak göçlerin çeşitli sebepleri olduğu bilinmektedir. Bunlar ekonomik, siyasi ve dini nedenlerden olabilir. Fakat bu acı bir gerçektir ki, XIX yüzyılın evvelerinden hızlanmaya başlayan Rusya'nın sömürgecilik siyaseti sonucu olarak göç edenlerin isteklerine önem verilmemiştir. Bu süreçte şiddet unsurları ilk sıradadır. Kafkas göçmenleri Rusya'nın sömürge egemenliği ve baskısında kalmaktansa, kurtulmayı hedeflemişlerdir. Ancak kurtuluş yolu kendi vatanında kalmakla elde edilecek durumda olmadığından, tarih sahnesinde isimlerinin silinmesini önleyebilmek için göçmüşlerdir. Kafkas halkları Osmanlı devleti'ni yaşamlarının garantisi olarak seçmişlerdir. Çünkü zamanında Rus işgaline karşı ciddi direnç gösteren Kafkas halkları asimile edilme tehlikesinden kurtulmak için de göçü tercih etmişlerdir. T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayımları 121-122 numaralı Osmanlı belgelerinde hem Kuzey, hem de Güney Kafkasya'dan göç eden halkların ilişkilerine dair zengin materyaller bulunmaktadır⁹. İki ciltten oluşan bu çalışmada muhacirler hakkında talimatlar, iskân, yardımları, problemler ve çözüm yolları şeklinde 4 ana başlıkları altında toplanmıştır. Bunları içerisinde 46 konu talimatlara, 82 konu iskânlara, 52 konu yardımlara ve 56 konu problem ve çözüm yollarına ayrılmıştır. Bu çalışmada Sultan II. Abdülhamit döneminin ilk yıllarında hazırlanan ve Kırım Savaşı'ndan itibaren Osmanlı topraklarına göç edenler hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Onların hem göç etmeleri, hem de mümkün olabildiğince kendi akrabalarının yanında iskân edilmelerini istemeleri de söz konusu olmuştur.

⁹ T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları Numara 121, Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, Cilt., I.II İstanbul, 2012 s. 518.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi: 12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi: 25/12/2017

2-Kafkasya'dan göçler ve sonuçları

Çerkezler, Kafkasya'nın en kalabalık halklarından ve Rus işgaline karşı metanetle göğüs gererek bu yolda on binlerce şehit veren, bölgede Rusya ile eşit devlet kuran ve ona kendi koşullarını dikte ettiren, 1739 yılında ise onu kendisinin bağımsızlığını tanımaya mecbur eden kahraman ve oldukça savaşçı halklardan biri olarak kabul edilirler. Kafkas tarihinde Rusya'nın yayılcı politikasına karşı Çeçenler haricinde, onlar kadar sert direnen ikinci bir halk yoktur. Kafkasya'nın en eski halklarından biri olarak kabul edilen Çerkezler Kafkasya'nın diğer halkları gibi XVIII. yüzyıldan başlayarak kendi hayatlarının en ağır dönemlerini yaşamışlar. Buna da Rusya'nın yayılcı siyaseti neden olmuştur. Rusya'nın Çerkezlerin yaşadığı toprakları ele geçirerek Karadeniz kıyılarına çıkış yolu araması, Rus zulmüne dayanamayan Çerkezlerin kendilerine yakın gördükleri Anadolu'ya göç sürecinin temelini atmıştır.

1828 yılında Çerkezlerin (adıqların) ana yurdu olan Anapanın Ruslar tarafından işgalinden sonra orada yaşayan nüfusun bir bölümünün Anadolu'ya göçü başlamıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin Karadeniz sahillerinde 370 adıq (Çerkez) ailesinden oluşan ilk yerleşim yeri oluşmuştur. Artık Anadolu'ya Çerkez göçünün önü açılmıştır. Çünkü Çerkezler Rus işgali altında yaşamaktansa, İslamda olduğu gibi, göç etmeyi daha uygun görmüşlerdir.

Ana vatanlarından zorla Anadolu'ya göç ettirilen Çerkezler'in sayısı ile ilgili rakamlarda çeşitlilik vardır. Örneğin, Rus kaynaklarında 1863–1864 yılları arasında 418 bin Çerkezin Anadolu'ya göç ettirildiği kaydedilmiştir¹⁰. Ancak 1858 yılından ve 1865 yılına kadar 493 bin kişinin de Anadolu'ya göç ettiği resmi kaynaklarda geçmektedir.

Resmi kaynaklara göre, söz konusu dönemde 45.023 natuhay, 27.337 abadzeh, 165.626 saparsa, 74.567 vıbih, 11.873 ciqet, 10.500 bjedu, 30 bin abaza (Abaza), 4 bin Besleney, 15 bin kemquy, mahoş, yequerukay, 30.650 nogay, 17 bin kabarda ve 23.193 Çeçen

¹⁰İstoriya Narodov Severnogo, Kafkaza, "Hayka", Moskva, 1988, s.206-207.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

Türkiye'ye göç ettirilmiştir. Vıbıhların sayıları ise 74.567 kişi gösterilmiştir.¹¹ Ama Anadolu'ya aktarılan vıbıhların sayısının en az 100 bin kişi olduğu tahmin edilmektedir. Öte yandan, Rus kaynaklarında Anadolu'ya göç eden adık topluluklarının sayısının az gösterildiği de şüphesizdir. Çünkü Ruslar açısından bu rakamları az göstermek ve bölgede az sayıda yerli halkın yaşadığını iddia etmek daha uygundur. Böylece Ruslar gelecekte adık topluluklarının söz konusu arazilerde hak iddia etmesinin önünü bir ölçüde almış olabilirlerdi. İngiliz tarihçi V.Allen'e¹² göre ise, o zaman Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya göç eden Çerkez sayısı 600 binden fazladır. Amerikalı ünlü tarihçi Justin Mccarthy'e¹³ göre ise, o dönemde Anadolu'ya göç eden Çerkez ve diğer Kafkas halklarının sayısı 1 milyon 200 bin kişiden fazladır. O, Anadolu'ya göç eden insanların yaklaşık 400 bin kadarının açlık ve hastalıktan öldüğünü yazmıştır. Mccarthy'e göre, sağ kalan nüfusun 600 bini 1856–1864 yılları arasında, 200 bin kişi ise 1864 yılından sonra Anadolu'ya göç etmiştir. Dikkat edilir se, Allen ve Mccarthy'nin Anadolu'ya göç edenlerin sayısı ile ilgili verdikleri rakamlar yaklaşık örtüşmektedir. Türk General İsmail Berkok'a¹⁴ göre ise, söz konusu dönemde Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya göç edenlerin sayısı 1 milyon kişiden yüksektir. Ancak bu rakamların bazı kaynaklar tarafından oldukça az, diğer bazı kaynaklarda ise abartılı miktarda çok olduğu da görülmektedir.

Örneğin, adık-Çerkez kaynakları Anadolu'ya göç edenlerin sayısının 1 milyon 500 bin kişi olduğunu göstermiştir¹⁵. Rus askerleri tarafından ise öldürülen adıkların sayısının 500 bin kişi olarak tahmin edilmektedir. Aynı dönemde Orta Kuban ve Orta Laba nehirleri çevresinde göçürülenlerin sayısı 80 bin kişidir. Adığ tarihçi Samir Hatko'ya¹⁶ göre, bir yıl sonra hastalık sonucu onların 29 bini ölmüştür. Dikkat edilmesi gereken nokta ise kesin rakamların

¹¹ L.İ.Lavrov, "Vubıkhlar Hakkında Etnografik Bir Araştırma",Kafkasya Gerçeği Dergisi, Samsun,1992, sayı : 8, s.47.

¹² W.E.D.Allen, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırdaki Harplerin Tarihi, Gn. Kur. Basımevi, Ankara,1966,s.104.

¹³ McCarthy Justin, Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülmüş Olan Temizleme İşleri, 1821–1922,Çev. Bilge Umar, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1998, s.37–38.

¹⁴ İsmail Berkok, Tarihte Kafkasya,İstanbul Matbaası, İstanbul,1958,s.526.

¹⁵ Almir Abreg, Geçmişten Günümüze Kafkasların Trajedisi, Kafkas Vakfı Yayınları,İstanbul,2006,s.43.

¹⁶ Ali Kasumov-Hasan Kasumov, Çerkes Soykırımı, Kafkasya Kültür Dergisi, Ankara, Sayı:39-42, Ankara,1995, s.293-297.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi: 12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi: 25/12/2017

olmamasıdır. Osmanlı topraklarına 1789-1800 yılları arasındaki Kırım türklerinin 500 bin, 1828-1829 yılları bir kaç yüz bin, 1860-1864 yılları arasında ise daha 400 bin Tatar Osmanlı topraklarına göç ettiler. Nerdeyse 1783-1922 yılları arasında Osmanlı topraklarına kaçmak zorunda kalan toplam tatar nüfusu 1.800.000'i buluyordu. Görüldüğü gibi XVIII. yüzyılın sonlarından 1879 yılına kadar 1.500.000 Kafkasyalı Müslüman Osmanlı ülkesine sığınmıştı. Buraya Balkanlar'dan göç eden 1,6 milyonluk nüfus da eklenince XIX. yüzyıl Osmanlı'sı tarihin en büyük göçmen ülkesini teşkil ediyordu. Bu faktörler göz önüne alınırsa Rus işgali sonrasında Azerbaycan'dan Anadolu'ya göç etmek zorunda kalanların sayısı oldukça düşük bir yüzde oluşturmaktadır. Azerbaycanlıların Anadolu'ya köçünün sebepleri hakkında Aygün Attar ve Sebahattin Şimşir bahs edilen eserinde göçün üç esas sebebi, onun karşısındaki engelleri de vurgulamışlar. A.Attar göçün sebeplerinden bahs ederken onun birincisi siyasi, ikincisi ticari, üçüncüsü intellektual göç olduğunu göstermiş, aynı zamanda göçün karşısında inanc, coğrafi ve ekonomik engellerin de olduğunu açıklamıştır. Rusya'nın sömürge siyaseti sonucu olarak Osmanlı topraklarına kaçmak zorunda kalan göçmenlerin durumu hakkında bilgi vererek müellifler onların tamamen Anadolu'ya yerleştirilmediği de gösteriyorlar. Göçmenlerin Osmanlı devletinin çeşitli bölgelerine, öncelikle Suriye, Ürdün, Anadolu, Mısır, Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk topraklarında iskan edildiğinden bahis edilir. Fakat bunlardan Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk bölgesine gönderilenlerden çoğu daha sonra bir kez daha Anadolu'ya göç etmişlerdir. Anadolu'da ise iskan edilen göçmenler Orta Karadeniz, İç Anadolu ve Batı Anadolu'ya yerleştirilmişler. Eserde aynı zamanda Rusya'nın baskısıyla gelecekte bir ermeni bölgesi oluşturmak için Doğu Anadolu'ya neredeyse hiç göçmen bırakılmadığını da kayd edilmiştir¹⁷. Ayrıca yine XIX yüzyılın ikinci yarısından sonrası için verilen rakamlarda da değişiklikler vardır. Abdullah Saydam'a¹⁸ göre 1856-1876 yılları arasında tahmini rakam 1.000.000-

¹⁷ Aygün Attar, Sebahattin Şimşir, Tarihten günümüze Türkiye'de yaşayan Azerbaycan Türkleri, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s.35.

¹⁸ Abdullah Saydam, "Rusya'nın Kafkasya'yı İşgali", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S.5, 1990. s. 91.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

1.200.000 kişi olmuştur. Nedim İpek¹⁹ ise aynı yıllar arasında 600.000 ile 2.000.000 kişi arasında tahmin yapmıştır. Fakat bu araştırmacılar rakamlardan hangisinin Kırım'dan ve ya Kafkasya'dan geldiğini bildirmemiştir. Araştırmacı A.Fisher ise 1855–1865 yılları arasında 500.000.-900.000 kadar Müslümanın Rusya'dan göç ettiğini tahmin etmiştir²⁰. Karpat²¹ ise 1859–1879 arasında çoğu Çerkez olmak üzere 2.000.000.kişinin Osmanlı devleti'ne sığındığını belirtmiştir. 1858–1865 yılları arasında Kafkasya'dan Osmanlı devleti'ne göç edenlerin 493.000. olduğunu Bedri Habicoğlu²² iddia etmektedir. Yalnız Anadolu'da iskân edilen Kafkasya kökenli muhacirler hakkında Barlas net malumat vermekle Kırım muharebesi sonrası Anadolu'ya yerleştirilen Kafkasya muhacirlerinin sayının 565.000 kişi olduğunu göstermiştir.

Göçmenleri kabul etmek için Osmanlı Batum, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Sinop, Akçakoca, Burgaz, Varna ve Köstence'de kamplar kurmuştur. 1864 yılında Batum'a 70 bin, Trabzon'a 24700 - (19 bini hastalıktan ölmüştür), daha sonra 63900 Çerkez (günlük ölüm sayısı180–250) yerleştirildi. Aynı dönemde ise Samsun'a 110 bin Çerkez yerleştirilmiştir. Ancak onlar arasında da her gün 200 kişi hastalıktan ölüyordu. Sonuçta kısa sürede bu göç kamplarının etrafı toplu mezarlıklara dönüşmüştür. Çerkezler Rus İmparatorunun göç kararını kabul etmediğini gören Rus hükümeti 10 Mayıs 1862 yılında "Çerkezlerin Rusya'nın dışına göçürülmesine izin veren " kararı kabul etmiştir. Belirtelim ki, Kırım Savaşı'nın (1853–1856 yılları) sonuçlarından biri olarak 1856 yılında imzalanan "Paris Anlaşması" na göre, Rusya Karadeniz'de donanma bulunduramayacaktır. Bu nedenle, söz konusu planı gerçekleştirmek için Rus ordusu Karadeniz kıyılarındaki Çerkezleri ablukaya alarak onları birkaç yere yerleştirerek aralarında askeri istihkâmlar kurmuşlardır. Bu da onların birbirinden tecrit edilmesine ve zamanla yaşadıkları yeri terk etmesine yol açmıştır. 1862 yılı baharında Ruslar Çerkezler üzerine saldırarak ablukaya aldıkları köyleri yerle bir

¹⁹ Ferhat Berber, "19.Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler" Karadeniz Araştırmaları, Sayı 3,17-49.

²⁰ Alan Fisher, A Precarious Balance konflikt: Trade and Diplomacy on the Russian-Ottoman Frontier, The Isis Pres,İstanbul, 1999, s. 171-191.

²¹ Karpat, a.g.e, s.170

²² Bedri Habicoğlu, Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler ve İskanlar, Nart Yay. İstanbul, 1993, s. 48.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

etmeye başlamışlar. Çerkez direncini kırmak ve bu sorunu kökten çözmek için Rus Çarı bölgeye 300 bin asker göndermiştir. Bunlardan dolayı Çerkezler Osmanlı devleti'ne göçü tercih etmişlerdir.

Çeçenlerin en büyük göçü ise 1865 yılında beş bin Çeçen-İnguş ailenin göçürülmesiyle gerçekleşmiştir. Bu tarihte tehcir edilen beş bin aile Çeçen-İnguş ve Asetinlerden oluşmuştur. Bunların için de Çeçen-İnguş göçmen sayısı 23.057'dir Özellikle Kırım savaşından sonra artan göç olayları ile birlikte Osmanlı devleti ve yöneticileri insani, dini ve siyasi mülhazalar ile Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya göç eden birçok halkı iskân ettirme kararı almıştır. 1860 yılına kadar az sayıda olan göçler bu yıldan sonra çığ gibi artarak milyon sayılarına ulaşmıştır. 1860–1865 arasında bir büyük bir artış görülmektedir.²³

Göç eden Kafkasyalılar ülkenin çeşitli bölgelerine iskân edilmiş ancak Çeçenler bu büyük sayıda ki muhacirler arasında küçük bir sayı ile ifade edilebilirdi. Çeçenlerin yukarıda sözü geçen beş bin ailelik büyük göçünden evvel beş, on, elli hane gibi sayılarda münferit göçleri olmuştur. Değişik zamanlarda göç eden Çeçenler İstanbul, Trabzon limanlarına deniz yoluyla gelmişlerse de, asıl büyük göç kara yoluyla günde 150 aile, bir Rus subay nezaretinde ve muntazam kabileler şeklinde olmuştur. Kafkas-Rus Savaşı ve Rus kolonizasyonu, Kafkasya'nın etnik kimliğini tümünden değiştirmiştir. Halklar yerinden oynatılarak zorla Osmanlı topraklarına gönderilmiştir. Sürgünün özellikleri bölgelere ve dönemlere göre farklılık göstermektedir. Coğrafi olarak dış etkilere kapalı, kontrol edilebilir iç bölgelerde yerli halk dış göçe zorlanmamıştır. 1822'de Kabardey, 1859'da Çeçenistan ve Dağıstan tamamen Rusya'nın hâkimiyetine girdiğinde dağlık bölgelerdeki nüfus düzlüklere yerleştirildi, Kafkasya'yı terk etmek zorunda kalan Kazak nüfusun miktarı değişik kaynaklarda 500 binden 2 milyona kadar değişmektedir. Araştırmacıların çoğunun verdiği sayı 1 milyon 200 bin ile 1 milyon 500 bin arasındadır. Göçmenler esas olarak Trabzon ve Samsun, Balkanlar'da da Varna ve Köstence limanlarında karaya çıkarılarak iç bölgelere dağıtılmışlardır. Yolculuk ve ilk yerleşme sırasında soğuk, hastalık ve açlıktan çok büyük bir

²³ Eren, a.g.e., s.54-62

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi: 12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi: 25/12/2017

nüfus kaybı yaşanmıştır. Sonraki dönemde birbirini izleyen savaşlar (93 Harbi, Balkan Savaşları, Sarıkamış, Çanakkale, Kurtuluş Savaşı) sırasında da Çerkes nüfus eritmeye devam etmiştir. 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Çerkesler Balkanlar'ı terk etmek zorunda kalarak Anadolu'ya ve Ortadoğu'ya yerleştirilmişlerdir.

Karaçay göçleri ile ilgili araştırmalar ve bir kaç belgelerin olmasına rağmen onların ne kadar nüfusunun Osmanlı devleti'ne göçtü ve iskân edildiğine dair kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Bunun bir kaç nedeni olabilir. Esas neden devlet memurlarının Kafkas halklarının hepsinin bir adla kayıt etmeleri olmuştur. Belgelerde bu halkların büyük kısmı “Çerkez ”adıyla kayıt edilmiştir. (Osmanlı devleti tarafından onlara kitlesel göç izni “birinci göç dalgası” adıyla tanınmıştır. Rus arşiv belgelerinde 1885'te altı bin beş yüz civarında Karaçay Türkünün Osmanlı topraklarına göç ettiği tahmin edilmektedir. Bu araziye göç eden Kafkas kavimlerinin aksine Karaçaylılar Türklük vurgusunu öne çıkarmaktadırlar. Onların da iskân zamanı diğer Kafkas Türkleri gibi zorunlulukları olmuş ve esasen onlar ilk İstanbulcular adıyla tanınmışlardır.

3-Muhacirlerin İskânı Ve Bu Konuda Yaşanan Zorluklar

Osmanlı devleti, 1829 Edirne Antlaşması ile Kafkasya'daki nüfuzunu büyük oranda kaybetmesine rağmen müslüman Kafkas halkları için Osmanlı devleti, Osmanlı devleti için ise Kafkasya halkları önemini korumaya devam etmiştir. Bu karşılığın vazgeçilmezliğini Kırım harbi ve ardından da özellikle Ruslara karşı yürütülen “Müridizm hareketi” nin ruslar karşısında başarısız olması üzerine Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına yoğun göçlerin olması bir daha göstermiştir. Osmanlı Arşiv belgelerinde Kafkas göçleri isimli iki ciltlik çalışmada Kuzey Kafkasya bölgesinden gelen muhacirlerle ilgili belgeler kullanılmıştır. Bu belgelerde Çerkez ve noqayların iskân edilip yerleştirilmesi, kabartay muhacirlerinin askerlik ve eğitim talepleri, İstanbul Muhacir Komisyonunun teşkilat yapısı, Muhacirlerin iskânları için alınacak tedbirler, Muhacir iskanları için Ali Kemal Paşaya verilen talimatlar, Şeki ve Şirvan muhacirlerinin İstanbul ve Medine'ye gönderilmeleri, Kafkasya muhacirlerinin sevk ve iskanının listesi, Karaçay, Dağıstan, Revan'dan gelenlerin yerleştirilmesi vb. verilmiştir. Osmanlı devleti'nde kabul edilen muhacirlerle ilgili iç ve dış siyasete göre bir takım

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

beklentiler hâsıl olmuştur. Muhacir kabulü devletin malı ve askeri insan kaynaklarını artırması anlamına gelmektedir. Bu sebeple idarecilerin dışarıdan göçü teşvik eden yaklaşımları görülmektedir. Muhacir iskânında uygulanacak olan “yeni usulun bazı muhacirleri cezp ettiği anlaşılmaktadır.”²⁴ Ancak göçmenlerin ülkeye getirilmesinden sonra - pek çok sorunla karşılaşmıştır. Muhacirlerin esas sorunu bir an önce iskân edilmeleridir. Belgelerde bu sorun şöyle görülmektedir; ”...kış gelmeksizin şimdilik bazı kasaba ve karyelere (köylere) tevzii (dağıtım) ve taksimi (paylaştırma) muhacirlerin kalıcı iskânlarına kadar çeşitli zorluklardan korunması düşünülmüştür. Bunun ardından devletin mahalli idarecilerden beklentisi iskân işlerinin olabildigince problemsiz hallolunabilmesidir. Belgelerde sık sık geçen hüsn-i iskân (güzel iskân sorumsuz insan ifadesi buna işaretdir.)²⁵ Muhacirlerin iskân sürecinde mahalli idarecilerinden özellikle istikmal-i esbabı ziraat ve hırsaset (şartların tarım yapmalarına elverişli hale getirilmeleri istenmektedir).²⁶

Taşradaki idarecilere merkezin bu konudaki hassasiyeti iletilmiş olmalıdır ki, mesela Sadık Bey’in başkente ilettiği bir yazısında iskan için düşünülen bölgeleri gezdiğini, vergi gelirlerinin artması için yapılması gereken işlerle yakından ilgilendiğini şu şekilde ifade etmiştir: “...mesalih-i ibad ve biladi bi-l-müşahede bizzat tesviye eylemek envale virgü tahsilatına bir kat daha ikdam olunmak üzere icab edenlerle bi-n nefis kazalara azimet eylemiş olduğumdan...”²⁷

İskan işleri sadece arazi tasisi ile bitmemektedir. Gelenlerin kalıcı olması için barınma meselesinin de halledilmesi lazımdır. Muhacirler öncelikle misafir olarak kasaba ve köylere

²⁴ BOA.A.MKT.NZD. 327/23 1277Ra.28/14 Ekim 1860.

²⁵ BOA.A.MKT.UM 420/23 1277 M.5/13 Ağustos1860; -,BOA.A.MKT UM 422/46 1277 S 5/23 Ağustos. 1860.;A.MKT.UM 420/23;A.MKT.MNM, 205/71 1277 C.28/ 10 Ocak 1861; A.MKT.MHM.211/6 1277 Ş.18/1 Mart 1861;A.MKT.NZD.327/23.

²⁶ BOA A.MKT UM 456/7 1277 Ş 5/16 Şubat 1861; A.MKT.NZD345/50 1277 Ş.25/8 Mart 1861; A.MKT UM 463/43 1277 N.15/27 Mart 1861; A.MKT.MHM 211/6.

²⁷ BOA.A.MKT.UM.455/61 1277 Ş.7/ 18 Şubat 1861.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

dağıtılmıştır.²⁸ Yazışmalarda muhacirlerin ev sahibi olmaları “iva” kelimesi ile ifade olunur.²⁹ Bazı muhacirleri içinse toplu halde ev inşasına başlandığına dair örnekler görülmektedir³⁰

Onlar aynı zamanda evleri üzerinde genişletme ve tarım etme haklarına sahip olup köle ve cariyesi olanların evlerine bitişik odalar inşa edebildiler. Evlerin alanlarıyla beraber avlu ve bahçe gibi kısımları da kendilerine mülkiyet olarak verilmektedir.³¹

Onlara verilen topraklara bağlamak için senetler de alınmaktadır.³²(Bunun dışında pasaportları taşra yöneticilerince ellerinden alınarak Komisyona gönderilmiştir.³³)

Araştırmacılar göç hareketlerinin kronolojik çerçevesini de tanımlamaya çalışmışlardır. Bir çok araştırmacı- bunu iki dönem halinde incelemektedir; birincisi Kırım Savaşı ile başlayan göç hareketleri, ikincisi 93 harbi olarak adlandırılan 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra gerçekleşen göçler. Bu savaşların sonucunda binlerce insan yok olmuş, binlerce insan kendi memleketini terk etmiştir. Osmanlı devleti buna hazırlıklı olmadığından göç eden Müslümanların sevk ve iskânlarını gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Aynı zamanda gelmeleri nedeniyle yerleştirilmeleri için özel komisyonlara ihtiyaç duyulmuştur. En iyi alanlarda ve iyi şartlarda yerleştirmelerini İstanbul'da Şehremaneti, diğer yerlerde ise belediyeler yapmıştır. Fakat, göç meselesi daha ciddi önem taşıdığından bu işlerle ilgilenecek özel bir kuruma ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için Osmanlı topraklarına göç edenlerin meseleleri ile ilgilenecek komisyonlar kurulmuştur. Çünkü devlet bu göçün artık kalıcı bir karaktere sahip olduğunu tahmin etmiştir. Bununla ilgili oluşturulan ilk göçmen Komisyonu 1860-1864 yıllarında Trabzon Valisi Hafız Paşa'nın yönetiminde İdare-i Umumiyye-yi Muhacirun Komisyonu³⁴ olarak kurulmuştur. Bu komisyon aralıklarla hizmet vermiş ve daha sonra iptal edilmesine rağmen devletin bu soruna çok ciddi anlamda önem vermesi gerekmiştir. Bu komisyonun öncelikli ve ilk meselesi göçmenlerin yerleştirilmesidir. İkinci

²⁸ BOA. A.MKT.UM.420/123.

²⁹ BAO.A.MKT.MHM.192/82 1277 S.5/ 23 Ağustos 1860; A.MKT.MHM.209/65 1277 Ş8/19 Şubat. 1861.

³⁰ BAO.İ.D.H 513/34921 1280 Ra.18/2 Eylül, 1863.

³¹ Ömer Şen, “Osmanlı Devletinde Kafkas Göçmenleri Sorunu (1834-1870)” Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi,S.10 (Temmuz 1997) ss. 125–133.

³² BOA. A.MKT.MNM.211/6, A.MKT.NZD. 345/50.

³³ Saydam, a.g.e., s. 99.

³⁴ Kocacık, a.g.e.,s. 158.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

mesele ise otoritenin artırılması ile ilgilidir. Öyle ki, buraya yerleştirilenlerin hem askeri talebi karşılması, hem de boş tarımsal arazilerin değerlendirilmesi ve üretimin artırılması ile sonuçlanmalıydı. Bu da Osmanlı devleti'nin ekonomik durumun gelişmesine ve sürekliliğine yol açacaktı.

Araştırmacılar Kırım göçleri ile Kafkasya göçmenleri arasında adaptasyon anlamında da farklı yönlerin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Devlet tüm muhacirlere aynı tutum sergilesede yerleri belli olan ve burada iskân edilen muhacirlerin bazıları ülke sınırları içerisinde başka yerlere iskân edilme taleplerinde bulunmuşlardır ki, bu da diğer bir probleme neden olmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde edilen belgelere dayanarak böyle kanaat edinilir ki, bu tarz şikâyetler Suriye, Halep, Adana gibi bölgelerin göçmenlerinden gelmiştir. Burada iskân edilen göçmenlerin hırsızlık ve eşkiyalık da yaptıklarına dair belgeler vardır. Aynı zamanda iskânlara hem hayırseverler, hem de devlet tarafından yardım edildiği belgelerde bulunmaktadır, hatta İngiltere'den de yardım geldiği görülmüştür.³⁵ Kafkasya'dan göç edenlerin göç ettikleri yere adaptasyon sorunu olduğu gibi yerli nüfusa karşı yanlış davranışlarda da bulunmuşlardır. Fakat Osmanlı hükümeti bu muhacirlere kucak açıp her türlü yardımda bulunmuştur. Göçmenler burda kurallara uymayarak kendi aşiret davalarını sürdürmeye çalışmışlardır. Bu konuyla ilgili gelen şikâyetler dikkate alınarak çözüm yolları araştırılmış, bazı tedbirler alınmıştır.

Örneğin, Çerkezler direnişi özelliklerinden dolayı yerli halkla çatışma yaşamışlardır. Diğer bir husus onların silah bulundurma serbestliğinin olmasıdır. Malumdur ki, Osmanlı devleti birçok halkı içinde barındırmaktadır ve Kafkasya'dan gelen halklarda devlet anlayışı olmadığından ve feodal yaşayışlarından dolayı asayiş sorunlarına neden olmuşlardır. Fakat, devlet de her vechile bu sorunlara çözüm bulmaya çalışmıştır. Çerkez göçmenlerin yerel Hıristiyan tebaalarla da olayları olmuştur. Arşiv belgelerine tek taraflı yaklaşım bu olayları

³⁵Selma Yel, Ahmet Gündüz (2008) "XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyası'nın Çerkesleri Sürgün Etmesi ve Uzunyayla'ya Yerleştirilmeleri (1860-1865)" Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/4 Summer 2008, s.976; Eren, a.g.e., s. 71-76; Akyüz, Jülide. "Göç Yollarında: Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri", Bilig, say.46,2008, s.44.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi: 12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi: 25/12/2017

olduğu gibi kavramasına engellemektedir. Kafkasya'dan Anadolu'ya kitlesel ve zorunlu göç eden göçmenler Osmanlı devleti'nin yerleşik nüfusuna zarar verdikleri hakkında mahalli yöneticiler şikâyetleri hükümete sunmuşlardır. Çerkez göçmenlerle ilgili şikâyetler incelendiğinde göçmenlerin devlete ve yerli vatandaşa ne kadar zarar verdikleri görülebilir.-. Çerkezlerle ilgili ilk şikâyet yerli halkın mallarını gasp etmeleri ve yerli halktan insanları öldürmeleridir. İkincisi, yaşanan gerginlikten dolayı yerli halkın göç etme sorunu ortaya çıkmıştır. Üçüncüsü ise Anadolu içinde yolculuk yapan ya da ticaretle uğraşan insanlar da zarar görmüşlerdir. Görüldüğü gibi Kafkasya'dan göç edenlerin hem göç ettikleri yere adaptasyonu zordu, hem de onların uzun süre özel yaşam tarzlarına kısa bir zamanda uyum sağlayamamışlardır. Bu yüzden de yerleştirilen göçmenler asayiş sorunlarına neden olmuşlardır. Çerkezlerin uyumsuzluğu ile ilgili diğer örnekler incelendiğinde onların Rusya İmparatorluğu'na karşı direniş hareketi olduğundan bazen de Rus topraklarına baskın düzenledikleri görülüyor ve bu baskınlar onların da işine gelmiştir. Fakat Osmanlı devleti topraklarında bu hareketler kanun dışı sayılırdı. Diğer bir mesele onların silah kullanma adetleri ile ilgiliydi. Osmanlı'da silah kullanması sadece askerlere mahsus olduğundan, buradaki nüfus, gerek Müslüman, gerekse gayrimüslimler olsun onlar silahsız yaşam tarzına sahiptirler. Kafkasya göçmenleri feodal bir yapıya sahip olduklarından burada eli silah tutan herkes silah kullanıyordu. Osmanlı devleti her ne kadar da bu yabancılara yardımda bulunsa da onların asayiş bozmalarına da göz yumamazdı. Bu nedenle, devlet kendi halkına zarar vermesin diye hem de asayiş korumak için tedbirler uygulamaya başlamıştır. Başka bir mesele yerli Hıristiyan halk ile olan çatışmalarıdır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çeşitli eyaletlerden hükümete gönderilen şikâyet mektuplarından bunları görmek mümkündür. Çatışmalar yerli halk ve göçmenler arasında, Çerkezlerin kendi aralarındaki çekişmenin burada da devam etmesi, Çerkezlerle aşiretler arasında çatışmalar, göçmenlerin firar etmeleri v.b. gösterilmektedir. Arşiv belgelerinde hükümetin yaptığı değerlendirmeden de bahsedilmektedir. Bu nedenle, bu belgelerdeki dikkat çeken ilginç detayları incelemek gerekir. Osmanlı devleti göçmenlerin hiçbir sorun çıkarmadan Anadolu'da yaşamalarına çalışırken, göçmenler suç işletmekte ve kanunlara uymamaktadırlar. Bunlara son vermek için

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

devlet göçmenlerin idare edilmesiyle ilgili politikalar düşünmek zorundaydı. Bunun için hazırlanan talimatnamelerin hükümleri incelenir ve doğru düzgün bir politika sürdürülürdü.

Bu talimatnamelere göre;

1. Muhacirlerin yerleştirildiği- yeri terk etmeleri yasaktır,
2. Yerleştirildikleri yerlerde muhacirler hakkında kayıt defterleri tutularak bu defterler Muhacirin-i Umumiye idare kuruluna gönderilecektir.
3. Yerleştirilene kadar yemek olarak 10 yaşından küçüklere 100 dirhem, büyüklere yarım kıyye ekmek verilecek, zenginlere ise verilemez.
4. Köy ve kasabalara 10 haneye bir hane düşecek şekilde göçmen yerleştirilecektir. Buralardaki boş miri ya da vakıf arazilerine yerli halkın yardımıyla iki-üç göz odalı evler yapılacaktır.
5. Ayrıca halk muhacirlere alışana kadar tarlaların sürülmesine de yardımcı olacaktır.
6. Tapular aileye mahsus olarak verilecektir. Anne- baba yoksa büyük kardeş küçüklerin reşitliğine kadar vesayet edecektir.
7. Muhacirlerin tarıma başlayabilmeleri için öküz, tohumluk, alet ve edevat verilecektir
8. İskân edilebilecekleri bölgeler illaki köy olmayabilecek, şehir ve kasabaların da kenarlarında mahalleler teşkil edilebilecektir.
9. Şehre iskân edilebilecekler mümkün mertebe, meslek ehli veya hocalık rüştüne sahip olmalıdır.
10. Belirtilen yerlerde iskânı kabul etmeyenler, kendilerine yetebildikleri takdirde yerleştirildikleri kaza ve çevresinde çiftlik ve saire alabilecekti.³⁶

Bununla birlikte muhacirlerin yoğunlaştığı bazı vilayetlere yönelik "talimatı-mahsusa" (özel talimatlar) gönderilmiştir.

Görüldüğü gibi XIX yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'ya yapılan göçlerin önemli bir kısmı Rus tesiri ile Kafkasya'dan ve Kırım'dan gerçekleşmiştir. Burada akla gelen soru”

³⁶ Öztürk, Adil Adnan, (1999-2000), “Rumeli’den Aydın Vilayeti’ne Yapılan Göçler ve Aydın Vilayetine Gelen Rumeli Muhacirinin İskan ve İdareleri Hakkında Talimatı-Mahsusa” Ç.T.T.A.D C.3. s.123-131.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

Neden Kafkasya ve Kırım'dır? Çünkü her ikisinde Rusya'nın amaçları aynıdır. Araştırmacılar Rusya tarafından Osmanlı topraklarına gelen kitlelerin bu iki bölgeden olup göç hareketlerini de bunların göçleri olarak nitelendirmişler. Rusya'dan ilk göç hareketini gerçekleştiren Kırım bölgesi olmuştur. Kırım bölgesi zamanında Osmanlı devleti'nin bir parçası olduğundan burda onların siyasi manevralar sonucu yerleşimi Kafkasya'dan gelenler kadar sıkıntı etmiyordu. 1783 yılından Rusya topraklarında Müslüman nüfusun durumu bozulmasıyla o zamandan itibaren göç hareketi başlamıştır ki, bu muhacirler de İstanbul ve Dobruca bölgelerinde yerleşmeye başladılar. Rusya'nın Osmanlılarla savaşı sonucunda Kafkasya'da egemenliğinin kalıcı olacağını daha da hızlandırmak için Türkmençay antlaşmasından sonra Kırım Savaşı sonucunda buradaki politikasını daha da şiddetlendirdi. Rusyanın Müslüman nüfusa karşı ulusal, etnik, dini ayrımcılığı, mülkiyet haklarının ellerinden alınmasına karşı onlar da çıkış yolunu dini ve dili bir Halifelik koruması altında olmak üzerinde görmüşlerdir. 1783 yılından sonra daha da hızlanmıştır. Araştırmacıların bir kısmı muhacirlerin göç sebeplerinin aynı mahiyet taşıdığını, bazıları onlar arasında paralellilik olduğunu düşünmektedirler. Ancak çoğunlukla Kafkasya halkının göç sürecinin Kırım'dan farklı olduğu sonucuna ulaşmışlar ve "direniş" kavramını ortaya koymuştur. Aynı zamanda Hıristiyanlaşmaktansa Osmanlı devletine göç etmeyi seçmiştir. Bu göç 1862–1864 yılları arasında daha da hızlanmış ve Kafkasyadan çeşitli halklar Anadolu ve Rumeli'deki Osmanlı topraklarına iskan edilmişlerdir. 16 bin noğay Kafkasyadan Kırım ordan da Osmanlı topraklarına iskân edilmiştir. Araştırmacıların fikrine 1856 dan 1914 yılına kadar geçen süre içinde ülkeye gelen muhacirlerin sayısı 6.425.000 bulur. Bu konuyla ilgili Kemal H Karpat'ın³⁷ daha fazla analiz yaptı görülmektedir. Onun bir kaç makale ve eserleri bu meseleye daha çok ışık tutmaktadır. Bu siyaset sonucunda bazı toplulukların da yeryüzünden silindiğini (mesela, adıqlar) göstermiştir. Diğer bir araştırmada 1858–1862 yıllarda resmi olarak 56 bine yakın insanın Kafkasyadan Anadolu'ya göç ettiği bildirilir.³⁸

³⁷ Karpat, a.g.e, s.3-5

³⁸ Firuzoğlu, Safarov Rafik. "Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Göçler", Osmanlı, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.. s.691.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

4-Göç Dönemleri

Elde edilen bilgi ve belgelere göre Kırım'ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkması ile başlayan Karadeniz'in kuzeyinden ulusların göçleri üç döneme ayrılabilir: birincisi, 1774 yılı Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlayıp 1853 Kırım Savaşı'na kadar devam etmiştir ve bu dönemde tatar-Noqay mülteci göçleri olmuştur. İkinci dönem Kırım Savaşı ve sonrasındaki göçlerle 1859 yılında Şeyh Şamil hareketinin teslim olması ile atlayan ve 1862 yılından 93 harbine kadar devam eden göçler ve nihayet üçüncüsü, 93 harbi ve dönemini kapsamaktadır. Aynı zamanda belgelere esasen Kafkasya göçleri iki kısma da ayrılabilir. Birincisi 1850–1876 yıllarında Kafkasya göçleri: ikincisi, 1877 sonrası Kafkasya göçleri:

5-Devletin Göç politikası

Osmanlı devleti'nin 1877–1878 savaşında yenilgisinden sonra Kafkasya'dan Anadolu'ya büyük bir göç dalgası ve göçmenlerin büyük bir ordu gibi harekete geçmesi Osmanlı devleti'nin göçmenlerle ilgili politika hazırlamasına neden olmuştur. Savaş biter bitmez devlet bu alanda siyasi çizgisini belirlemiştir. İlk aşamada Osmanlı devleti'nin ekonomik dirilişini sağlayacak insan gücüne duyduğu ihtiyaç tarım alanlarını işleyecek ve nüfus artışına yol açacak bu gelişmeyi sağlamak amacıyla mühim kararlar almıştır. Aynı zamanda muharebelerde askeri kuvvelerinin ve insan telefâtını düşünerek ki, göç olayını Kırım Savaşı sonrasında oluşu gibi, sadece tarım uzmanı kişileri çoğaltmak için değil, orduya katılacak asker sayısını artırmak için de teşvik etmiştir.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi: 12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi: 25/12/2017

Osmanlı devleti'nin 1877–1878 savaşıdan sonra göçmenlere, özellikle de Kafkasyalı göçmenlere gösterdiği özel ilgisi, dönemin Padişahı II. Abdülhamid ve onun uyguladığı siyasetle açıklamaya çalışanlar da vardır. II Abdülhamid, Halifelik adını kullanarak, "panislamist" ya da "İttihad-ı İslam" fikrini hayata geçirmek için çalışmakla tanınır. Bu nedenle, onun İslam'ın Halifesi'ne uygun hareket ettiğini ve Müslüman göçmenleri kabul etmek arzusunda olduğunu daha kesin şekilde görülebilir. II. Abdülhamid, göçmenlerle çok yakından ilgilenmiş ve daha önce bu işi komisyonlar aracılığıyla çözmeye çalışmıştır. Ancak, aradan geçen zaman içerisinde, Balkanlardan ve Kafkaslardan gelen göçmenlerin sayılarının artması üzerine, bu işlerin kontrolünü bizzat ele almak durumunda kalmıştır.

Kafkasya'dan gelecek göçmenlere II Abdulhamid'in gösterdiği ilgiyi sadece Müslüman nüfusun artırılması, iş gücü ve asker sayısı gibi şartlarla kabul etmekle birlikte özel bir nedenin olduğunu da kayd etmek gerekir. Bu da II. Abdülhamid'in Kafkasyalılarla olan akrabalık bağlarıdır. II Abdülhamid'in annesi de bazı Osmanlı Padişahları gibi Çerkez kızıydı ve bundan dolayı Çerkezler sarayda önemli role sahiptir. Sadrazamlık makamında olan kişilerden Ahmet Hamdi Paşa ve Tunuslu Hayreddin Paşa da bu öndegelenlerdendir.

Hatta Kafkasya'dan gelecek göçmenlerden sözedilirken, "Rusya'da din ve diyanetimize olan taaruz ve zarardan dolayı Hazret-i Peygamberin sünnet-i seniyesine baş eğerek Kafkasya'dan göç eden" ifadesinin kullanılmasına bakınca bu akrabalığın etkili olup olmadığı tartışılabilir. Osmanlı devleti, Kafkas göçmenlerine hem ülkesine geldikten sonra, hem de gelmeden önce gerekli yardımlarla bulunmuş, onların rahat şekilde göç etmesi için tüm imkânları sağlamıştır.

Bu aşamada Osmanlı devleti tarafından iskân edilen muhacirlerin telepleri karşılanmaktaydı. Göç ve göçmen meselesiyle ilgili belge ve bilgilerden bu Osmanlı devletinin hangi kriterleri esas götürdüklerini aşağıdaki gibi göstere biliriz. Öncelikle göç edenlere iyi davranmalı, onların tüm masrafları karşılanmalıydı ki, bunu da Muhacirûn Komisyonu bütçesinden karşılanmıştır³⁹. Göç isteğinde bulunan tüm müslüman

³⁹ Nedim İpek, "93 Muhacereti", Osmanlı, C.IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 664-665.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

göçmenlerinin başvuruları kabul edildiği ve onların isteklerinin yerine yetirilmesi devletin göçmenleri memnun etdiğinin göstergisiydi. Fakat onu da kayd etmeliyiz ki. Osmanlı devletinin göç edenlerle böyle reftarı Rusya devletinin dikkatini çekmiş, pek bundan hoşlanmamıştır. Rusya'nın resmi yayın orqanları olan "Novaya-Vremya" Gazetesi' nin 31 Mayıs 1900 tarihli numarasında bu konuda haberler vardır⁴⁰.

Merak doğuran bazı meseleler de vardır ki, bu da Osmanlı devletinin göçmenleri kabulde koyduğu bir takım şartlardır. Böyle ki, sürekli göçleri kabul eden devlet için bu takım şartların koyulması da normaldir. Aslında bu kriterleri inceledikde hem devletin, hem de göçmenlerin çıkarlarının da korunduğunun şahidi olmaktayız. Bu kriterlerin birincisi, gerek göçmenlerin, gerekse devletin zor durumda kalmaması için, Anadolu'ya göç etmek arzusunda bulunanlar, önceden bundan Osmanlı devleti'ni haberdar edeceklerdir. Bunlar, iskân edildikleri yerler belirlendikten sonra göç edeceklerdir. Bu konuyla ilgili olarak, Osmanlı devleti'nin Rusya'ya bir anlaşma teklifi de olmuş ve Rusya'nın İstanbul Konsolosu'nun da olaya sıcak bakması üzerine iki ülke arasında prensip kararına varılmıştır. İkincisi, Kafkasya'da Ermenilerin bulunduğu bölgelerden göç edecek Müslümanlar, Osmanlı devleti'nce kurulacak bir komisyon tarafından bizzat yerlerinde görüldükten sonra göçlerine izin verilecektir. Böylece, Ermenilerin kılık değiştirip, göçmenlere karışarak Anadolu'ya girmeleri önlenmiş olacaktır. Üçüncüsü, Kafkasya'dan ve Rusya'nın diğer bölgelerinden Osmanlı devleti'ne göç edecek olanlar, Osmanlı taabilyine girmeyi kabul edecek ve Rusya taabilyini terk edeceklerdir. Bu nedenle, ülkeye göçleri sırasında ellerindeki Rus pasaportları alınacak ve bunlar sonradan Rusya taabilyi iddiasında bulunmayacaklardır. Dördüncüsü, Göçmenler, Osmanlı devleti'nin belirleyeceği iskân alanlarında yerleşmeyi kabul edecek ve devletten yolluk, yevmiye, ziraat aleti gibi taleplerde bulunmayacaklarına dair kendilerinden senet alınacaktır. Beşincisi, Göç kapsamına gireceklerin Müslüman olmaları gerekmektedir.

⁴⁰ Novaya-Vremya" , 31.05.1900. s.2.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

Müslüman olmayan ve Anadolu'ya göç etmeyi isteyenlerle ilgili kararlar özel bir durum arz etmektedir⁴¹

Belgelerden incelenen bu kriterler göç meselesini bir sistem haline sokmaktan ibaret idi. Bu hiç de göçleri engellemek amacı taşıymıyordu. Burdan malum oluyor ki, Kafkasdan gelen göçmenlerin içerisinde hem de gayri-müslümanlar da vardır. Buna göre de Osmanlı devleti bu konuda da dikkatli olmalıydı.

Göç hareketinde Kafkasyadan Osmanlı topraklarına gelenler iki farklı yolu tercih etmişler. Onlar kara ve deniz yollarını kullanarak yol boyunca daha çok müşakkatlara düşer olmuşlar. Aynı zamanda göç edenler 93 harbi sonunda Osmanlı devletinin elinden çıkan eraziden göç edenlerdir. Göç edeller deniz yolundan İstanbul, Trabzon, Sinop, Samsun, Batum, Rize den karayolunu kullananlar ise Kars, Batum üzerine aylarca süren bir yolculuk şeklinde göç etmişlerdir⁴²

Göç edenlerin yolculukları pek kolay olmadığından onların müşakkatle karşılaştıkları görülmektedir. Göçmenlerin karşılaştıkları zorlukların başında, belki de göç etmenin vermiş olduğu psikolojik eziklik yer almaktadır. Vatanlarını terketmek zorunda kalan göçmenleri, evlerinden ayrıldıktan itibaren yolculukları sırasında bekleyen sıkıntılar çok çeşitli idi. Kırım ve Kafkasya göçmenleri, deniz yoluyla göç ettikleri için köy ve kasabalarından ayrıldıktan sonra, ilk durakları vapurlara binecekleri Rusya liman kentleri idi. Bu limanlarda, bazan günlerce vapur bekledikleri oluyordu. Vapurlara binecekleri sırada, beraberlerinde götürecekleri eşya ve hayvanlarının vapurlara sığmaması yüzünden oralarda kalması kendileri için büyük sıkıntılar yaratıyordu. Bunları ya bırakmak zorunda kalıyorlar ya da yok pahasına satmayı tercih ediyorlardı.

Göçmenlerin sıkıntı çektikleri diğer bir alan, geçici olarak barındırıldıkları yerler idi. İstanbul'a vapurlarla gelen göçmenler, burada devlete ait yerlerde bir süre misafir ediliyordu. Göç sırası karşılaşılan zorluklardan biri de göçmenlerden bazılarının sevk sırasında iskân

⁴¹ Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, T.C.Başbakanlık Devlet Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları Numara 122.,C.II, İstanbul, 2012, s. 250.

⁴² Saydam, a.g.e., 85-87.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

bölgelerine gitmek istemeyerek İstanbul'da kalmaya veya başka yerlere gitmeye çalışmalarıydı. Bu gibi durumlara müsaade edilmemesi yönündeki hükümet kararını uygulamak isteyen görevliler, zaman zaman göçmenlere gereksiz baskılarda da bulunuyorlardı. İstanbul'dan göçmenleri iskân mahallerine sevkleri sırasında da büyük sıkıntılar yaşıyordu. Göç sırasında karşılaşılan en büyük problemlerden biri de, hastalıklar ve ölümlerdi. Göçmenleri bekleyen en büyük tehlike salgın hastalıklardı. 1878 yılından itibaren göçlerin devam ettiği dönemde bir kaç defa kolera salgını çıkmış ve göçmenler bundan zarar görmüşlerdir. Osmanlı devleti, Batı ülkelerinde olduğu gibi egemenliği altındaki insanları yerlerinden koparmak ve başka ülkelere zorla göç ettirmek şeklinde bir yöntemini izlememiştir. Göçmenlerin göç ettikleri ülkede demografik yapıya tesiri olmuş, bu değişikliklerin Osmanlı devletine de tesirsiz ötüşmediğini belge ve bilgilerden de göre biliriz. Aynı zamanda Osmanlı devleti'nin göçmenleri iskân sırasında ekonomik hedefler gözettiği de görülmektedir. Bir tarım ülkesi olan Osmanlı devleti'nde sanayinin geri kalmış olması tarıma olan önemi bir kat daha artırmıştır. Bu nedenle, göçmenleri verimli tarım alanlarına yerleştirerek bu ihtiyacı gidermek en önemli hedeflerden biri olmuştur Göçlerin başladığı XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren iskân politikasında bu ekonomik hedefin göz önünde tutulması ve buna göre hareket edilmesi belki kolaydı. Bu göç hareketi de Anadolu'daki boş arazilerin büyük bir kısmının dolmasına neden olmuştur. Göçmenlere, iskân sırasında, başlangıçta, aile başına verilen arazi miktarının geniş olması, daha sonra devlete sıkıntı yaratmıştır. Görüldüğü gibi Osmanlı devleti'nin iskân politikasını tayin eden kriterlerden biri de, Anadolu'daki müslüman nüfusun çoğaltılmasıdır . Bunda da II. Abdülhamid'in takip etmiş olduğu İslâmcılık Politikasının etkili olduğu muhakkaktır. Osmanlı devleti'nin iskân politikasının önemli prensiplerinden biri de, göçmenleri şehirlere değil de köylere ve taşraya yerleştirmek olmuştur. Şehirlerde geçimin zor olması nedeniyle ekonomik sıkıntı yaşamamaları için, tarla, bağ ve bahçeleriyle uğraşarak geçimlerini sağlamaları ve aynı zamanda üretime katkıda bulunmaları düşünülmüştür.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi: 12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi: 25/12/2017

6-Kafkas göçmenlerin yayılma bölgesi ve coğrafyası

Kafkas göçmenlerin Osmanlı devleti arazisinde yayıldığı bölgeler de önemlidir. Çünkü ilk iskan edilme kasaba ve köylerde olmuş, sonra iskan edilenlerse akrabalarına yakın yerlerde oturmak istemişlerdir. Bu nedenler de göçmenler bir kaç defa yerlerini değiştirmişlerdir. Onların ilk göçmenlerinin bir bölümü kara yolu ile Erzurum istikametinden Anadolu'ya girerken, çok büyük bölümü ise, deniz yoluyla İstanbul'a gelmiştir. İlk göçmenlerin gelişini Hükümet İstanbul'dan kamplarda toplama girişimi, iskânı kontrollü yapma arzusundan kaynaklanmıştır. Ancak Kafkas göçmenleri önce İstanbul'da uzun süre bekletilince, sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. İstanbul'da biriken göçmen sayısı 200 bini aşınca, bu göçmenlerden 50 bini hemen Anadolu'ya taşınmıştır. Bu nedenle de İstanbul'a yakın olan Hüdavendigâr ili ve İzmit tercih edilmiştir. Göçmenler, Ocak 1878 tarihinden itibaren Bursa'ya gönderilmeye başlanır. Gemiler Gemlik, Mudanya, Edremit, Yalova ve İzmit gibi sahil iskelelerine gönderilip, buradan da iç kesimlere yollanmışlardır. 7 Römorkör ve İdare-i Mahsusa'ya ait Şerefesân adlı vapur Bandırma ve Gemlik iskelelerine sürekli göçmen taşımıştır⁴³. 10 Eylül 1879 tarihe kadar Anadolu'ya sadece Rumeli'den 275 bin nüfus gönderilmiştir. 1891 yılına kadar Anadolu'ya sevk edilen 474.638 göçmenden 162.028'i Hüdavendigâr'a yerleştirilmiştir⁴⁴.

Kafkas göçmenlerinin, atalarının binlerce yıldır yaşadığı yerleri terk etmeleri onları mutsuz etmiştir. Kendilerine çok yabancı ve uzak olan bir memlekette, anavatanlarındaki gibi bir yer arama çabasına giren Kafkas göçmenler ile yerli halk ve hükümet arasında bazı sorunlar çıkmıştır. Kendilerine verilen toprakları beğenmeyen birçok göçmen yerlerini terk etmiştir. Bazıları komşularıyla anlaşamayıp, çatışmış, hatta Kafkasya'ya geri dönmek için yollar aramışlardır. Ancak bu arazilerde iskân edilen Kafkas göçmenleri, hastalık nedeniyle çoğu bu iskan yerlerini terk edip dağlara, yüksek yerlerdeki ormanlık alanlara yerleştiği görülür. Çerkesler toplu olarak yeni yapılacak köylerde yerleşmek ve hasat zamanına kadar

⁴³ Bilal Şimşir, Rumeli'den Anadolu'ya Göçler, TTK Yayınları, Ankara, 1968. c. I, s.426-430.

⁴⁴ İpek, a.g.e. s.174

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

tayinat istiyorlardı. Hükümet ise iyi durumda olanların tayinlerini kesmek istiyordu. Ancak değil bu tayinleri kesmek, azaltmak bile asayiş bozacağı endişesiyle uygulanamıyordu.

Özellikle sorun çıkaran Çerkeslere devletin toleranslı davrandığı görülür. 3 Ağustos 1877 tarihinde Rus Savaşı sonunda yeniden Muhacirin Komisyonu kurulmasına karar verildikten sonra bu komisyona bağlı olarak İzmit, Mudanya, Bandırma ve Gemlik'te birer memur bulundurulmasına karar verilmiştir. Rumeli'den gelen göçmenler ateşkesten sonra geri dönülmesi için yine ayrıca bir komisyon kurulmuştur. 30 Aralık 1894 tarihinde muhacirin Komisyonu ikinci kez lav edilmiştir. 27 Kasım 1897 tarihinde Sultan'ın fahri başkanlığı altında Komisyon-u Âli adı altında yeniden kurulup, adı daha sonra Muhacirin Komisyon-u Âli adını almış, 1913 yılında genel müdürlük olarak Dâhiliye Bakanlığına bağlanmıştır⁴⁵.

Göçmenler için gerekli arazının ve öküz, tohum ve evlerin parasız olarak verilmesi, 10 yıl süre ile her türlü vergiden, 25 yıl süre ile de askerlikten muaf olmaları talimatnamede yazılıdır. Gerek Kafkas ve gerek Rumeli göçmenlerin yerleştirilmesinde stratejik bir kaygı gözlenmektedir. Anadolu'nun çok önemli bir hattı olan Samanlı dağları, Adapazarı'ndan Armutlu'ya kadar olan bölge askeri açıdan stratejik bir bölgeydi. Bu bölgenin bir önemi de bu hat üzerinde, neredeyse Hıristiyan nüfus, İslam nüfusa yakın idi. Bu yerleştirme siyaseti, Hüdavendigâr Eyaletinde son yıllarda yükselen gayrimüslim unsurlar karşısında bir önlem olmak üzere, bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Gemlik'te 200 hane Müslüman nüfus, Rumların baskısı ve hükümetin gafleti nedeniyle 1882-1883 tarihlerinde 8-10 haneye düşmüş ve kasabada asayiş bozulmuştu. Bunun için kasabaya, nüfus dengesini sağlamak amacıyla 150 hane göçmen yerleştirilmiştir. Bu tarihte sadece Rusçuk'tan 30 bin göçmen Bursa'ya gelmiştir. Kazan'dan gelenler Mollaarap'a, Kırım'dan gelenler Alacahırka'ya, Kafkasya'dan gelenler Yıldırım'a yerleştirilmiştir. 93 Harbi göçmenlerinin büyük bölümünün oluşturduğu köyler, Rum ve Ermeni köylerini kuşatacak bir biçimde dağlarda kurulmuştur. 93 Harbi göçmeni köylerinin hemen tümü dağlarda kurulmuştur. Göçmenlerin yerleşimi sırasında gerek

⁴⁵ Mehmet Demirtaş, "Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Göçmenlerin Sevk ve İskanları", A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 41, Erzurum, 2009, s. 217.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

göçmenler arasında ve gerekse yerliler ile göçmenler arasında sorunlar, hatta çatışmalar da yok değildir. Bununla bağlı yukarıda bahs edilmiştir.

Sonuç

Çok geniş kapsamlı bir araştırma konusu olan bu Göç/sürgün hadisesinin, sosyolojik, psikolojik, ekonomik, askerî vb. yönlerden objektif bir şekilde incelenmesi, ayrıntılı çalışmaların yapılması ve bu hadisenin aslında Rusların Kafkasya'da genelde uyguladığı bir

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

strateji olduğunun dünyaya gösterilmesi, tanıtılması ve gündemde tutulması gerekmektedir. Aynı zamanda da, bir başka devlet ve başka milletçe gerçekleştirilememiş olan Osmanlı devleti'nin böylesi bir iskân politikası, bütün detayları ile incelenip ortaya konularak, Osmanlı devleti ve Türk Milletinin, Çerkesleri kabulü, dünya barışını temin ve kaynaklarını kullanmada öncü olabilecek politika ve projelere örnek teşkil ettirilmelidir. Bu çalışmaların bir diğer sonucu ise, ancak böylece farklı coğrafyalarda belki de bir başka milletin bu acıları yaşamamasının önüne geçilebilecek olmasıdır.

Sonuç olarak değe biliriz ki, göç sorunu, birey ya da toplumun bir yerden başka bir yere göç etmesi ve oraya sığınması şeklinde sade bir mesele değildir. Göç veya sürgün problemi bir millet ve devlet için ekonomik, sosyal, siyasi, hukuki, mali, idari, kültürel ve daha birçok yönleri olan hem farklı ve aynı zamanda zor bir problem, insanlık tarihinin en dehşetli facialarındandır. Göç aynı zamanda birey ve toplumu vicdan, mal, can, hak ve özgürlükten yoksun bırakan bir dünyagörüşüne karşı yapılan mücadelelerle ilgili yüksek bir insani davadır. Günümüzde insan hakları adı verilen ve XIX. yüzyıldan sonra batı ülkelerinde gelişmeye başlayan bu anlayış, Türk dünyasında çok daha önceleri kabul görmüştür. "Çünkü tarihe bakıldığında, Türkler kurdukları devlet ve imparatorluklarda, kendi siyasi sınırları içinde yaşayan ve farklı ırk, din ve mezheplere mensup olan milletlerden hiç birisi hakkında ne bir imha ve ne de toptan bir sürgüne tabi tutma politikasına başvurmamıştır. Osmanlı devleti ülkesine gelen yabancılara Batı ülkelerinden çok daha önce kapılarını açmaya başlamış ve bu konuda takdire layık bir tecrübe kazanmıştır. Bunun yanında, XVIII. yüzyıldan itibaren ülke içerisindeki bazı aşiretleri de ziraate daha uygun alanlarda konuta başlamış ve başarılı olmuşlardır. Avrupa, göçmen konusuyla tek taraflı olarak tanıştığı XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı devleti'nde bir göçmen komisyonu bulunuyordu. Aradaki fark, bu ülkelerin izledikleri demografik emperyalizm politikası nedeniyle, kendi insanlarını başka ülkelere yerleştirirken, Osmanlı devleti'nin dış ülkelere gelen insanları kabul etmesidir. Bu insanların zaten Osmanlı devleti'ne göç etmeleri de yine emperyalist devletlerin yayılmacı politikalarının sonucu olmuştur. Böylece, Osmanlı devleti, 1860'da bir göçmen komisyonu kurarak çok önemli olan göçmenleri iskân politikaları oluştururken, dünya ancak

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi: 12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi: 25/12/2017

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ciddi şekilde göçmen sorunuyla karşılaşmıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi, 1853 'deki Kırım Savaşı'ndan sonra göçler büyük boyutlara ulaşmış, XIX. ve XX. yüzyıllarda Osmanlı devleti'ne Kırım, Kuzey Kafkasya, Rumeli ve diğer yerlerden yapılan göçler felâketlerle dolu olmuştur. Araştırmacılar Türkiye'ye ilk Kafkas göçlerinin Kırım Savaşı sonunda Rusların Kafkasya'daki baskısıyla 1856 yılından sonra başladığını kabul etmektedir. Bu tarihteki Kafkas göçmenlerin sayısı konusunda çeşitli rakamlar söylenilmektedir. Araştırmacılara göre bu sayı 200 bin ile bir buçuk milyon arasında değişmektedir. Ancak 1856–1907 arasında Osmanlı topraklarına ulaşabilen Kafkasyalı Göçmen sayısı ortalama 600 bin kadardır. 1856 yılında başlayan bu göçler sırasında Suriye, İç Anadolu, Doğu Anadolu ile önemli ölçüde Kafkas göçmeni de Rumeli'ye, stratejik bölgelere yerleştiği görülmektedir. Kafkas göçmenlerin büyük bölümü 93 Harbi sonrasında, 1878 yılından sonra gerçekleşmiştir. Göç esnasında fazla insan telafatı, hastalıkları ve itkileri olsa da farklı kültürleri olan halkların bir birine etkisi de olmuştur. Bu gibi durumlar, göçe maruz kalan halkların hepsi için geçerlidir. Kötü şartlardaki gemiler ve ilkel taşıma araçlarının batmasıyla ve başka belalarla yollarda helak olmuşlardır. , İskânı bekledikleri yerlerde aç ve açıkta kalanlar ve sonra yerleştirildikleri yerlerde son derece olumsuz doğa koşulları ve hastalıklar ile mücadele eden ve böylece on binlerce mahv olup gidenler o dönem göçlerinin karakteristik özelliklerindedir.

Bazı göçmen köylerinde göçmenlerin kırılmasından ölüleri gömecek insan bile kalmadığı bugün bile anlatıla gelmektedir. Bu göç yıllarında çok fazla insan ölmesi insan psikolojisine vurulan darbeler olmasına rağmen aynı zamanda bugünkü demografik dağılım ve milliyetçiliğin tırmanışı açısından da önemli rol oynamıştır. Türk milliyetçilik hareketinin doğuşunda göçmenler içerisinde aydınların da olduğu görülmektedir. Bu konuyu incelenirken Anadolu'ya göçmen gibi gelmiş Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu Mehmet Emin Resulzade, Abdurreşit İbrahim, Alibey Hüseyinzade, Ayaz İshaki, Halim Sabit, Mizançı Mehmet Murad, Akdes Nimet Kurat, Reşit Rahmeti Arat, Sadri Maksudi Arsal, Zeki Velidi Toğan, Ahmet Caferoğlu gibi entellektüel ilim adamları Türk milletçilik tarihinde aydınlar gurubu olarak Osmanlı fikir hayatının en etkin akımı haline gelmesinde etkili olmuşlar yeni

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

Türk devlet teşkilatının şekillenmesine zemin hazırlamışlardır. Anadolu’da Türk milliyetçiliğini yaymak için ciddi çalışmalar yapan göçmen kökenli aydınlar 1915’te İstanbul’da Rusya idaresinde Türk Tatar Müslümanları haklarını koruma komitelerini kurarak Anadolu’nun mevcut sosyal yapısını temelinden değiştirmiştir. Demek ki, göç hareketine hem göç, hem de sürgün gibi bakılsa bile bugünkü Türk dünyası için Kafkasyadan gelen göçmenlerin önemli sonuçlar yaptığı da unutulmamalıdır.

Kaynaklar

OSMANLI BELGELERİNDE KAFKAS GÖÇLERİ, 2012, T.C.Başbakanlık Devlet Arşivinin genel mederlүğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayınları numara 121., C.I. İstanbul.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi: 12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi: 25/12/2017

OSMANLI BELGELERİNDE KAFKAS GÖÇLERİ, 2012, T.C.Başbakanlık Devlet Arşivinin genel mederlүğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayınları numara 122., C.II. İstanbul.

BOA.A.MKT.UM 420/23 1277 M.5/13 Ağustos 1860;

BOA.A.MKT.UM 422/46 1277 S 5/23 Ağustos 1860.;

BAO.A.MKT.MHM.192/82 1277 S.5/ 23 Ağustos 1860

BOA A.MKT.UM 456/7 1277 Ş 5/16 Şubat 1861

BOA.A.MKT.UM.455/61 1277 Ş.7/ 18 Şubat 1861

BOA. A.MKT.UM.420/123

BAO.İ.D.H 513/34921 1280 Ra.18/2 Eylül, 1863.

BOA. A.MKT.MNM.211/6, A.MKT.NZD. 345/50

BOA; A.MKT.MNM 421/34 24 Eylül 1868

A.MKT.UM 420/23

A.MKT.MNM, 205/71 1277 C.28/ 10 Ocak 1861;

A.MKT.MHM.209/65 1277 Ş8/19 Şubat. 1861

A.MKT.MHM.211/6 1277 Ş.18/1 Mart 1861;

A.MKT.NZD.327/23

A.MKT.NZD345/50 1277 Ş.25/8 Mart 1861;

A.MKT.UM 463/43 1277 N.15/27 Mart 1861;

A.MKT.MHM 211/6

ABREG, Almir, 2006, Geçmişten Günümüze Kafkasların Trajedisi, Kafkas Vakfı Yayınları, İstanbul.

KASUMOV, Ali – KASUMOV, Hasan, 1995, Çerkes Soykırımı, Kafkasya Kültür Dergisi, Ankara, Sayı:39-42, ss.293-297.

EREN, Ahmet Cevat, 1966, Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri İlk Kurulan Göçmen Komisyonu Çıkarılan Tüzükler. Nurgök Matbaası İstanbul.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

AKYÜZ, Jülide, 2008, “Göç Yollarında: Kafkaslardan Anadolu’ya Göç Hareketleri”, Bilig, Yaz, S. 46: ss. 37-56.

ALLEN, W.E.D., 1966, 1828–1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi, Gnkur. Basımevi, Ankara.

FİŞHER Alan, 1999, A Precarious Balance konflikt: Trade and Diplomacy on the Russian-Ottoman Frontier, The Isis Pres, İstanbul.

ATTAR, Aygün- ŞİMŞİR, Sebahattin, 2013, Tarihten günümüze Türkiye’de Yaşayan Azerbaycan Türkleri. Berikan Yayınevi, Ankara.

KOCACIK, Faruk , 1980, Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890), İstanbul. s. 143. Neşir Heyeti - Editorial Board Halil İnalçık-Nejat Göyönc Heath W. Lowry. The Journal of Ottoman Studies 1

BERBER, Ferhat, 2011, “19.yüzyılda Kafkasya’dan Anadolu’ya Yapılan Göçler”, Karadeniz Araştırmaları, Sayı 3., ss. 17-49.

FİRZOĞLU, Safarov Rafik, 1999, “Kırım ve Kafkasya’dan Osmanlı İmparatorluğu’na Göçler”, Osmanlı, Yeni Türkiye Yay., C. IV, Ankara, ss.687-695.

HABİÇOĞLU, Bedri, 1993, Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler ve İskanlar, Nart Yay., İstanbul, ss. 63–68.

İSTORİYA NARODOV SEVERNOGO KAVKAZA, 1988, “Hayka”, Moskva.

İPEK, Nedim, 2006, İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler, Serander Yay., Trabzon.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

BERKOK, İsmail, 1958, Tarihte Kafkasya, İstanbul Matbaası, İstanbul.

KARAGÖZOĞLU, Berna, ‘ ‘ Safevî Dönemi’nde İran’dan Hindistan’a Göçler (1555-1666)’’, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt:IV2016. XI/Mayıs /MMXVI, İkbahar Dönemi, ss.1-24

KARPAT, Kemal, H., 2002, Osmanlı Modernleşmesi, Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus, İmge Kitabevi, Ankara.

..... ,2010, Osmalıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler. Çev.Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul.

LAVROV, L.İ., 1992, ‘ ‘Vubikhlar Hakkında Etnografik Bir Araştırma’’, Kafkasya Gerçeği Dergisi.,Samsun, sayı : 8, ss. 46-59.

MC CARTHY, Justin, 1998, Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülmüş Olan Temizleme İşleri, 1821–1922, Çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul, ss.37-38.

DEMİRTAŞ, Mehmet, 2009, ‘ ‘Kırım Savaşı ve 93 harbi sürecinde Osmanlı Memleketine Göçenlerin Sevk ve İskanları’’, A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı 41, Erzurum, ss. 215-238.

‘ ‘Novaya-Vremya’ ’, 31.05.1900. s.2

ÖZTÜRK, Adil Adnan, 1999, ‘ ‘Rumelidən Aydın vilayetine yapılan göçler ve Aydın vilayetine gelen Rumeli mühacirinin iskan ve İdareleri hakkında Talimatı-Mahsusası’ ’ Ç.TTAD c.3, ss.123-131.

ŞEN, Ömer, 1997, ‘ ‘Osmanlı devletinde Kafkas Göçmenleri Sorunu (1834-1870)’ ’ Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi.S.10, Temmuz.ss. 125–133.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Qasımova/atdd/0000-0002-5416-5025

Makale Başv. Tarihi:12/10/2017

Makale Y. Kabul Tarihi:25/12/2017

PINSON Mark, 1972, “Russian Policy and the Emigration of the Crimean Tatars to the Ottoman Empire 1854-1862”, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi. C.1, ss. 37-56.

SAYDAM, Abdullah, 1990, “Rusya’nın Kafkasya’yı İşgali”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Samsun, ss. 239-257.

SAYDAM, Abdullah, 1997, Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

YEL, Selma- GÜNDÜZ Ahmet, 2008, “XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyası’nın Çerkesleri Sürgün Etmesi ve Uzunyayla’ya Yerleştirilmeleri (1860–1865)” Turkish Studies dergisi, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 3/4 Summer 2008, ss.950-983.

ŞİMŞİR, Bilal, 1968, Rumeli’den Anadolu’ya Göçler, TTK Yayınları, C. I, Ankara, ss.426-430.

SAYIT, Yusuf, 1998, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’ye Yönelik Dış Göç Hareketlerinin Analizi ve Bir Öneri”, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 23–24 (Cumhuriyet Özel Sayısı, III), (Eylül-Aralık1998), s.1879.